

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ, МОЛОДІ ТА СПОРТУ УКРАЇНИ
БЕРДЯНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

**ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА
СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА:
ТЕОРЕТИКО-ПРАКТИЧНИЙ КОНТЕКСТ**

Монографія

Донецьк
Видавництво
 ЛАНДОН-XXI

2013

УДК [378.147+371.134]:373.66

ББК 74.6

П 84

Рецензенти:

Васильєва М.П. – доктор пед. наук, професор (Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди);

Локарева Г.В. – доктор пед. наук, професор (Запорізький національний університет);

Коваль Л.В. – доктор пед. наук, професор (Бердянський державний педагогічний університет).

Авторський колектив:

Величко О.М. – асистент (4.4); **Гуренко О.І.** – к.пед.н., доцент (передмова, розділ 3, післямова); **Захарова Н.М.** – к.пед.н., доцент (розділ 2); **Іванова М.Я.** (4.5); **Котляр В.П.** – к.пед.н., професор (розділ 1); **Мішечкіна М.Є.** – к.пед.н., доцент (4.1); **Петровська К.В.** – асистент (4.3); **Сизоненко І.Г.** – старший викладач (4.2); **Тургенева А.О.** – старший викладач (4.6).

Рекомендовано до друку

*Вченою радою Бердянського державного педагогічного університету
(протокол №8 від 10.01.2013 року)*

П 84 Професійна підготовка соціального педагога: теоретико-практичний контекст : Колективна монографія / О. Величко, О. Гуренко, Н. Захарова, М. Іванова, В. Котляр, М. Мішечкіна, К. Петровська, І. Сизоненко, А. Тургенева / За заг. ред. к. пед. наук, доц. О. Гуренко. – Донецьк : ЛАНДОН-XXI, 2013. – 332 с.

ISBN 978-617-7049-15-8

Монографія є результатом роботи викладачів кафедри соціальної педагогіки Бердянського державного педагогічного університету над комплексною темою "Системний підхід до професійного й особистісного становлення майбутнього соціального педагога в умовах вищого навчального закладу".

У монографії висвітлено особливості професійної підготовки соціального педагога з огляду на сучасні освітні парадигми та соціокультурні умови, розглянуто актуальні проблеми соціально-педагогічної діяльності та шляхи їх розв'язання.

Матеріали монографії можуть стати в нагоді викладачам вищих педагогічних навчальних закладів, магістрантам, студентам та практичним працівникам соціально-педагогічної сфери.

УДК [378.147+371.134]:373.66

ББК 74.6

ISBN 978-617-7049-15-8

© Авторський колектив, 2013

© Вид-во "ЛАНДОН-XXI", 2013

РОЗДІЛ 3. ЗАПРОВАДЖЕННЯ ПОЛІКУЛЬТУРНОЇ ОСВІТИ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПЕДАГОГІВ У СУЧАСНИХ СОЦІОКУЛЬТУРНИХ УМОВАХ

3.1. Полікультурна освіта в Україні: передумови запровадження, нормативно-законодавча база, підходи до визначення

Історично так склалося, що Україна є полінаціональною, поліконфесійною, полімовною, полікультурною державою. Саме тому вона забезпечує:

- поліетнічний характер українського суспільства на основі проголошення рівноправного співіснування людей незалежно від їх раси, мови, релігійних та інших переконань;
- створення умов для вільного розвитку національно-культурного життя української нації в цілому та всіх етнічних спільнот, які мешкають в Україні;
- підтримання атмосфери взаєморозуміння та взаємоповаги між представниками різних національностей;
- спрямування педагогічних зусиль на виховання у юного покоління патріотизму, толерантного, шанобливого ставлення до культур різних етноспільнот;
- формування культури міжетнічного та міжособистісного спілкування; запобігання та протидію міжетнічній ворожнечі.

На сучасному етапі розуміння полікультурної картини світу закладається системою глобальної освіти, заснованої на постулатах відкритого суспільства. Головними її цінностями є виховання юного покоління у дусі толерантності, прищеплення йому культури миру, свідомості того, що прагнення до етнічної ідентичності має розглядатися як джерело загального духовного багатства, а не загрози національним цінностям та існуванню окремих народів. Серед численних проблем, які ставить перед нами майбутнє, чи не найважливішою є проблема освіти, оскільки вона є необхідною умовою для того, щоб дати людству можливість просуватися вперед до ідеалів миру, свободи і соціальної справедливості [38, с. 10-16].

ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА: ТЕОРЕТИКО-ПРАКТИЧНИЙ КОНТЕКСТ

Світова педагогічна думка у відповідь на виникнення нових соціокультурних реалій (глобалізація й інтернаціоналізація світу, процеси етнокультурного самовизначення, проблеми мультикультурного суспільства й міграції) розробляє відповідну освітню стратегію, що відбито в документах ООН, ЮНЕСКО, Ради Європи, Європейського Союзу. Серед них: Декларація принципів толерантності, Міжнародний пакт про цивільні й політичні права, Міжнародний пакт про економічні, соціальні й культурні права, Міжнародна конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації, Конвенція про попередження злочинів геноциду й покарання за них, Конвенція про права дитини, Конвенція 1951 р. про статус біженців, Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок, Декларація про ліквідацію всіх форм нетерпимості й дискримінації на основі релігії й переконань, Декларація про права людей, які належать до національних або етнічних, релігійних або мовних меншин, Декларація про заходи щодо ліквідації міжнародного тероризму, Декларація ЮНЕСКО про раси й расові забобони, Конвенція й Рекомендація ЮНЕСКО про боротьбу з дискримінацією в сфері освіти, Конвенція про захист прав людини й основних свобод – Європейська конвенція про права людини, Віденська декларація, Європейська молодіжна кампанія по боротьбі з расизмом, антисемітизмом, ксенофобією й нетерпимістю "Усі різні, усі рівні", Рамкова конвенція про захист національних меншин, Акція "Європа – це більше, ніж тобі здається", "Освіта в Європі: різні системи навчання – загальні завдання до 2010 року", Афінівська декларація "Міжкультурна освіта: керування різномірністю, зміцнення демократії" та інші.

Так, у доповіді міжнародної комісії ЮНЕСКО про глобальні стратегії розвитку освіти в XXI столітті підкреслюється, що одна з найважливіших функцій сучасної школи – навчити людей жити разом, допомогти їм перетворити існуючу взаємозалежність держав і етносів у свідому солідарність. З цією метою освіта має сприяти тому, щоб, з одного боку, людина усвідомила своє коріння і тим самим могла визначити місце, яке вона посідає в світі, а з другого, – прищепити їй шанобливе ставлення до інших культур.

Міжнародна конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації (стаття 7) проголошує, що держави-учасниці зобов'язуються вжити негайних і ефективних заходів, зокрема в

галузях освіти, виховання, культури та інформації, з метою боротьби із забобонами, що ведуть до расової дискримінації, заохочення до взаєморозуміння, толерантності і дружби між націями та расовими або етнічними групами, а також популяризації цілей і принципів Статуту Організації Об'єднаних Націй, Загальної декларації прав людини, Декларації Організації Об'єднаних Націй про ліквідацію всіх форм расової дискримінації та цієї Конвенції [21].

У Рекомендаціях про виховання в дусі міжнародного взаєморозуміння, співпраці і миру, поваги до прав людини і основних свобод, прийнятих Генеральною Конференцією ООН з питань освіти, науки, культури (1974 р.) йдеться про те, що освіта має сприяти міжнародному взаєморозумінню, зміцненню миру в усьому світі, діяльності з боротьби проти колоніалізму і неокolonіалізму в усіх їх формах та проявах, проти всіх форм і різновидів расизму, фашизму і апартеїду, а також інших ідеологій, що породжують національну та расову ненависть і йдуть у розріз із цілями цього документа [27].

Конвенція про захист прав людини та основних свобод – Європейська конвенція з прав людини (Рада Європи, 1950) – основний європейський документ про права людини, що є фундаментом реалізації міжкультурної та полікультурної освіти. Проявом конкретних дій Ради Європи у сфері освіти, які розпочались після саміту у Відні (1993), була Європейська молодіжна кампанія боротьби з расизмом, антисемітизмом, ксенофобією та нетерпимістю "Усі різні, усі рівні" (Рада Європи, 1994-1996). Метою кампанії була мобілізація суспільної думки в Європі проти все більшого поширення дій, джерелом яких є ідеологія расизму і ксенофобії, та пропагування ідеї толерантної і багатокультурної Європи. Слушним стало проголошення ООН 1995 року роком толерантності. Однією з оперативних цілей кампанії було пропагування ідеї освіти в міжкультурному контексті на рівні середньої та вищої школи, а також у позашкільних навчальних закладах. Освіта в міжкультурному контексті була визнана одним із засобів роботи, що впливатиме на успіх кампанії [10].

На сесії постійної конференції Ради Європи у 2003 році в Афінах міністри освіти європейських країн прийняли декларацію "Міжкультурна освіта: управління різноманітністю, зміцнення демократії". У декларації підкреслено взаємозв'язок між демократією

ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА: ТЕОРЕТИКО-ПРАКТИЧНИЙ КОНТЕКСТ

і міжкультурною освітою та роль цих компонентів у реформі європейської системи освіти. Наголошено, що шлях до мирного співіснування багатокультурного суспільства полягає у створенні демократичної школи, співпраці з батьками, місцевими спільнотами та громадськістю. У документі також описано бажану професійну компетентність вчителя, який проводить заняття в цій сфері. Він має вміти виконувати різні ролі – дипломата, радника, партнера й управлінця людськими ресурсами. Такий учитель повинен уміти керувати різноманітністю, а це означає працювати з групами молодих людей різних рас, національностей, віросповідань та переконань [8].

Ідеї полікультурності закладені у найголовніших нормативно-законодавчих документах з питань освіти в Україні: Законі України про освіту, Національній доктрині розвитку освіти, Законі про дошкільну освіту, Базовому компоненті дошкільної освіти, Законі про загальну середню освіту, Державному стандарті базової й повної середньої освіти, Законі про позашкільну освіту, Законі про вищу освіту, Концепції гуманітарної освіти України, Концепції національного виховання, Концепції громадянського виховання та інших.

У Національній доктрині розвитку освіти зазначено, що одним із пріоритетних завдань сучасної освіти є збереження та збагачення українських культурно-історичних традицій, виховання шанобливого ставлення до національних святинь, української мови, а також до історії та культури всіх корінних народів і національних меншин, які живуть в Україні; формування культури міжетнічних і міжособистісних стосунків; виховання людини демократичного світогляду, яка дотримується громадянських прав і свобод, з повагою ставиться до традицій, культури, віросповідання та мови спілкування народів світу [25].

Концепція національного виховання декларує: національне виховання поширюється як на українців, так і на представників інших народів, які живуть в Україні. Принцип етнізації виховного процесу передбачає надання широких можливостей представникам усіх етносів для пізнання своєї історії, традицій, звичаїв, мови, культури, формування власної національної гідності [15, с. 4].

Як один із провідних принципів виховання громадянина в "Концепції громадянського виховання особистості в умовах розвитку української державності" зазначається принцип полікультурності.

Його реалізація означає, що в процесі громадянського виховання мають створюватися умови для формування особистості, вихованої в національній культурі і разом з тим відкритої іншим культурам, ідеям і цінностям. Тільки така особистість, наголошується в Концепції, здатна зберегти свою національну ідентичність, оскільки глибоко усвідомлює національну культуру як невід'ємну складову світової культури [14, с. 8].

Отже, узагальнюючи основні положення міжнародних та державних документів, можна стверджувати, що в них викладено провідні ідеї полікультурної освіти як цілеспрямованого процесу соціалізації дітей та молоді, що передбачає оволодіння системою національних і загальнокультурних цінностей, комунікативних і емпатійних якостей і дозволяє людині здійснювати міжкультурну взаємодію, виявляти розуміння "іншості" й толерантність у стосунках з носіями різних культурних традицій.

Українськими науковцями В. Кузьменком і Л. Гончаренко проаналізовано чинники, що обумовлюють необхідність полікультурної освіти, серед яких: зростання етнічної та расової свідомості людей; міграційні процеси, що значно підсилюють міжкультурні контакти; глобалізація світу, що змінює не тільки економіку й політику, але впливає і на картину міжкультурних зв'язків; розширення міжнародної співпраці, що вимагає діалогу між націями та їх культурами; розвиток планетарної макроекономіки, яка сприяє створенню транснаціональних корпорацій, що долають межі національного суверенітету у сфері економіки; удосконалення інформаційної сфери і комунікаційних систем, які дозволяють народам зближуватися, стирати територіальні, мовні, релігійні та культурні бар'єри; прагнення окремих осіб і цілих народностей набути своєї етнічної ідентичності [16, с. 17-19].

Важливою передумовою полікультурної освіти в Україні є становлення і розвиток громадянського демократичного суспільства, для якого є неприйнятним шовінізм, расизм та етнічний егоїзм, і водночас відкритого у відношенні до інших країн, народів і культур, яке пропагує виховання у душі миру і взаєморозуміння. Соціально-політичною детермінантою функціонування полікультурної освіти останнім часом стає інтенсивний розвиток інтеграційних процесів як важливої складової трансформації сучасного світу, а також прагнення України й інших країн інтегруватися у світовий та

європейський соціально-культурний і освітній простір, зберігши при цьому національну своєрідність.

Незважаючи на те, що полікультурна освіта стрімко розвивається на терені України, до цього часу ведеться полеміка щодо її дефініції. Термін "полікультурна освіта" є калькою сформованого в західній інтелектуальній культурі в 70-і роки ХХ ст. поняття "Multicultural education". Перші спроби дефініції цього поняття було зроблено авторами міжнародного педагогічного словника, виданого в Лондоні в 1977 році, які кваліфікували феномен "Multicultural education" як віддзеркалення ідеалів культурного плюралізму у сфері освіти. Визначення терміна "Multicultural education" в педагогічному вимірі представлено в Міжнародній енциклопедії освіти, де воно розглядається як "педагогічний процес, в якому репрезентуються дві або більше культури, що відрізняються за мовною, етнічною, національною або расовою ознакою" [36].

Філософський сенс феномена полікультурної освіти розкривається у працях М. Бахтіна, В. Біблера, І. Васютенкової, О. Яркової та інших. Науковці відносять його до таких основоположних категорій філософії культури як "культурний монізм" і "культурний плюралізм". Ці категорії відображають два фундаментальні аспекти буття культури – його єдність і різноманіття. Осмислення світу культури як єдиного і водночас багатомірного є складним завданням. Для його розв'язання необхідний особливий, діалогічний спосіб мислення. Крім того, якщо розглядати полікультурну освіту як сферу соціального життя людей, з одного боку, і як процес розвитку людини – з іншого, то абсолютно очевидним стає взаємозв'язок і взаємообумовленість освіти і культури (І. Васютенкова). У цьому руслі освіта розглядається як підсистема культури, спрямована на формування особистості, готової успішно діяти в умовах існуючої культури; як спосіб залучення юного покоління до цінностей, що характеризують культуру певного суспільства; як механізм культурного розвитку і руху вперед (закладає здатність створювати культурні проекти в майбутньому). Дослідниця переконана, що саме таке розуміння сутності освітнього процесу обумовлює актуалізацію культурологічного підходу [6].

Історичний аспект полікультурної освіти досліджується у працях українських і зарубіжних науковців (Л. Гончаренко,

М. Данилевський, В. Кузьменко, Е. Мейлер, А. Тойнбі, Ю. Яковець, Е. Яркова та ін.). Ними встановлено, що найбільш ранньою була монологічна форма осмислення світу культури, основу якої складав культурний монізм – позиція, заснована на абсолютизації культурної єдності, й базується на принципах єдинокультур'я. Це наочно демонструє історія європейської освіти, яка в своїх початкових формах була монокультурною. Втіленням культурного монізму виступав середньовічний університет – християнська теологія кваліфікувала нехристиянські культури як зло, гріх. Секуляризація освіти в епоху Просвітництва не відмінє монокультурні стратегії, тільки змінює їх спрямованість – освіта починає розглядатися як залучення до європейської культури, інші культури кваліфікуються як відсталі, дикі, варварські. У ХІХ столітті європейська просвітницька монокультурна модель освіти набуває статусу універсальної: у суспільствах, що стали на шлях модернізації, освіта котується як процес залучення до європейської культури, тобто як вестернізація. У цей час підвищується конфліктогенна ситуація на міжетнічному ґрунті в усьому світі, й зусилля багатьох країн спрямовуються на пошук дієвих шляхів запобігання виникненню конфліктів на міжнаціональній основі, а також створення необхідних умов для гармонійного співіснування громадян різних національностей. В усьому світі починає утверджуватися полікультурна освіта.

Проте розвиток полікультурної освіти зумовлений не тільки історичними та соціокультурними передумовами, а й ґрунтується на традиціях вітчизняної і зарубіжної філософії, педагогіки та психології. Тож першоджерелом полікультурної освіти вважається програма "Панпедія", розроблена Я. А. Коменським у ХVІ столітті. Видатний чеський мислитель, опираючись на думку про спільність людей, їхніх потреб та устремлінь, обґрунтував панпедію як універсальну програму виховання всього людства. Істотною частиною "Панпедії" є настанови щодо формування в дітей умінь жити в мирі та дружбі з іншими, виконувати взаємні обов'язки, поважати і любити людей.

Розумінню сутності, цілей та функцій полікультурної освіти допомагають ідеї М. Реріха про "добродійний синтез" ("Жива етика"), під яким він розуміє "єднання культур", а також думки видатних істориків та філософів сучасності (М. Данилевський, Е. Мейлер,

А. Тойнбі, Ю. Яковець) про цілісність культурно-історичного розвитку людства і наявність деяких схожих принципів функціонування культур різних народів.

Ідеї П. Каптерева про взаємозв'язок національного і загальнолюдського в педагогіці мають важливе значення для розуміння значення полікультурної освіти в становленні особистості. Учений підкреслював, що педагогічна діяльність спочатку здійснюється на основі національного ідеалу, а потім трансформується в діяльність, спрямовану на досягнення загальнолюдського ідеалу. У вихованні слід звертатися не до одного народу, а до багатьох, розглянути їх ідеали і поповнити недоліки свого національного ідеалу цінними чужими властивостями: народне потрібно поєднувати з чужорідним, зі всенародним, загальнолюдським [12].

Вивчення комплексу історичних і соціокультурних чинників, а також філософських, педагогічних та психологічних детермінант дозволяє виокремити найбільш поширені в світовій педагогіці підходи до розуміння сутності полікультурної освіти. Широкий аналіз ідей та концепцій полікультурної освіти зробила Ю. Сива. На думку дослідниці, сьогодні найпоширенішими є акультураційний, діалоговий та діяльнісний підходи до полікультурної освіти. Акультураційний підхід є дотичним до виникнення дефініції "полікультурна освіта". Первинні теоретичні та практичні багатокультурні елементи, внесені до педагогічного життя різних країн у 60-70-их роках ХХ ст., відомі як багатоетнічна освіта (multiethnic education), що ставила за мету встановлення гармонії у відносинах між членами різних етнічних груп. Проте під впливом нової хвилі еміграції у 70-80-их роках ХХ ст. (США, Канада, Німеччина та ін.) ці багатоетнічні перспективи швидко зазнали концептуальних трансформацій і викристалізувалися в сучасне розуміння полікультурної освіти.

Прибічники акультураційного підходу однастайні в тому, що полікультурна освіта має орієнтуватися на вивчення традицій рідної культури, процесу трансформації цих традицій у рамках нової культури, оскільки конфронтація зі зміненими умовами життя викликає необхідність у виробленні нових культурних орієнтирів. Значна частина зарубіжних дослідників дотримуються думки про те, що полікультурна освіта має орієнтуватися на ідеї бікультурної

освіти, в основі якої лежить думка про необхідність формування ідентичності іноземних студентів з груп мовних меншин. В. Фтенакіс вважає, що представники етнолінгвістичних меншин лише тоді зможуть стати дійсно бікультурними членами нового для них суспільства, коли усвідомлять свою власну лінгвістичну і культурну спадщину [34].

Діалоговий підхід до визначення полікультурної освіти заснований на ідеях відвертості, діалогу культур та культурного плюралізму. Сутність цього підходу полягає в тлумаченні полікультурної освіти як способу залучення до різних культур з метою формування загальнопланетарної свідомості, що дозволяє тісно взаємодіяти з представниками різних країн і народів, інтегруватися в світовий та загальноєвропейський культурно-освітній простір.

Для осмислення філософії сучасної полікультурної освіти безумовно цікавим є підхід В. Біблера до трактування культури як цілісної людської діяльності, на підставі якої виростають основні форми духовної самодетермінації свідомості. У розумінні діалогічної школи В. Біблера, культура утворюється в міжлюдських відносинах і включає в себе ціннісні, знакові та інституційні складові.

У межах діалогового підходу М. Хоман виділяє два основні напрями полікультурної освіти: по-перше, спільне розв'язання міжкультурних конфліктів, існування яких визнане та усвідомлене, по-друге, збагачення за рахунок діалогу з чужими культурами [35, с. 98.]. З іншого боку, як вважає Х. Томас, полікультурна освіта є необхідною, коли особистість прагне в спілкуванні з людьми іншої культури зрозуміти їх специфічну систему сприйняття, пізнання, мислення, їх систему цінностей та вчинків, прагне інтегрувати новий досвід у власну культурну систему і змінити її відповідно до чужої культури. Полікультурна освіта спонукає до аналізу системи власної культури разом з пізнанням чужої культури [41].

Соціально-психологічний підхід сьогодні перебуває в процесі формування. У межах цього підходу полікультурна освіта розуміється як особливий спосіб формування певних соціально-настановчих та ціннісно-орієнтаційних схильностей, комунікативних та емпатійних умінь, що дозволяють людині здійснювати інтенсивну міжкультурну взаємодію та проявляти розуміння інших культур, а також толерантність стосовно їхніх носіїв.

ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА: ТЕОРЕТИКО-ПРАКТИЧНИЙ КОНТЕКСТ

У зарубіжній педагогіці соціально-психологічний підхід об'єднує такі неоднорідні концепції, як концепція антирасистського виховання (К. Муллард, П. Каррінгтон, М. Коул, С. Троун та ін.), концепція культурних відмінностей (П. Бордье, А. Меммі, Б. Хакль та С. Гайтанідес та ін.) і концепція соціального навчання (Х. Есінгер, І. Граф та ін.). Концепція антирасистського виховання сформувалася у Великобританії на початку 80-х років як альтернатива полікультурній освіті. Її виникнення було зумовлене різким поширенням випадків расової дискримінації і расових конфліктів у містах. Цю концепцію можна розглядати як реакцію на наслідки колонізації і міграційних процесів.

У традиціях соціально-психологічного підходу витримана концепція так званих "культурних відмінностей". Її прихильники формулюють такі педагогічні цілі полікультурної освіти: розвиток терпимості відносно чужого способу життя та стилю поведінки, заснованої на розумінні відмінностей у культурній зовнішності людини, які можуть призвести до конфліктів між представниками різних соціальних прошарків; усвідомлення того, що культурні відмінності та чужі культури загалом впливають на емоційну сферу людини, стаючи джерелом її переживань; розвиток здатності диференціації всередині чужої культури, вміння оцінювати системи цінностей і норм за мірою їх історично-конкретної важливості для певних видів діяльності; формування здатності інтегрувати елементи інших культур у власну систему мислення та цінностей. Представники соціально-психологічного підходу виокремлюють певні рівні полікультурної освіти: від ознайомлення з чужою культурою і виховання терпимості до неї до аналізу власної системи цінностей та пошуку нових масштабів та образів поведінки [28].

Особливості соціально-психологічного підходу відображено в концепції соціального навчання, що набула значного поширення в Німеччині. Автори цієї концепції так окреслюють основні цілі полікультурної освіти: розвиток емпатії, солідарності і здатності розв'язувати конфлікти.

Вагомий внесок у розвиток полікультурної освіти зробив американський учений Д. Бенкс. В основі запропонованої ним концепції полікультурної освіти лежить розуміння культури і тієї ролі, яку етнічна приналежність відіграє в американському суспільстві [22, с. 104-109]. Науковець формулює головну мету такої

освіти – допомагати молодому поколінню розвивати міжкультурну компетентність. Досягти цієї мети можливо за умови запровадження принципу багатоманітності.

У змісті полікультурної освіти для сучасних американських шкіл Д. Бенкс виділяє чотири моделі: модель А – навчальні курси побудовані на англо-американських перспективах; модель В – зміст освіти залишається англо-американським, але його доповнює етнічний компонент; модель С – навчальні курси побудовані так, щоб школярі вивчали історію та соціальні події з точки зору різних етнічних груп; модель D – школярі вивчають історичні і сучасні події в багатонаціональній перспективі, з позиції етнічних груп, що населяють інші держави. Реформуючи зміст шкільної освіти, автор вважає, що більш прийнятним шляхом є рух від моделі А до С.

Д. Бенкс переконаний, що полікультурна освіта буде ефективною лише за таких умов: "заохочення й поваги до принципу різноманіття; інтегрування етнічного змісту до всіх предметів протягом усіх років навчання; доступності для тих, хто навчається, об'єктивної інформації з історії й культури етнічних груп; наявності систематичних, всеохоплюючих, обов'язкових і постійно чинних програм підготовки й удосконалення педагогів; зміни культури школи та її навчальної програми настільки, наскільки цього потребує відображення культур і освітньої мети дітей – представників різних етнічних груп; спрямованості змісту освіти на формування цінностей, стосунків та способів поведінки, що підтримують етнічний плюралізм; реалізації міждисциплінарного підходу" [22, с.74].

Інша американська дослідниця С. Ніето дає таке визначення: "Полікультурна освіта – це цінності, стосунки і погляди, які мають люди один про одного" [40, с.298]. Науковиця вважає, що багатокультурна освіта спрямована на те, щоб допомогти всім дітям стати успішними учнями і бути краще підготовленими до життя у XXI столітті. Тому, на її переконання, важливо таку освіту розглядати як перевагу, а не як проблему. Відмінності треба сприймати як доповнення до освіти кожної людини.

Суттєві доробки у галузі полікультурної освіти належать російським дослідникам. Теоретичною основою полікультурної освіти вважається комунікативна концепція культури, розроблена російським філософом і лінгвістом М. Бахтіним, який розкрив

домінуючу роль міжособистісного діалогу культур у розвитку суспільної свідомості та духовного світу. Тому багатьма дослідниками полікультурність розглядається через призму цієї концепції [3].

А. Шафрікова, розкриваючи сутність полікультурної освіти, підкреслює, що вона спрямована на збереження та розвиток всього різноманіття культурних цінностей, норм, зразків та форм діяльності, які існують у конкретному суспільстві, і базується на принципах діалогу та взаємодії різних культур. Дослідниця розглядає полікультурну освіту в міжнародному і міжнаціональному контекстах як взаємозв'язок різних культурних середовищ в сфері освіти [33]. Близьку позицію займає Т. Менська, наголошуючи, що полікультурна освіта не тільки означає різне для різних людей у суспільстві, але і загалом на глибинному рівні обумовлена економічними реаліями та ідеологією різних соціумів [20].

Російський дослідник В. Подобед під полікультурною освітою розуміє "загальну парадигму або стратегію, що теоретично відображає реальні процеси сучасного культурно-освітнього життя, зокрема прагнення різних культур до зближення і до взаємного вивчення розвитку терпимості і культурного плюралізму". Науковець формулює завдання полікультурної освіти так: "вивчення якомога більшої кількості культурних моделей та образів культури із "картинами світу", що її супроводжує – усієї їх розмаїтості, без абсолютизації або прийняття за ідеал якоїсь окремої культури (морально-етичної, релігійної системи, образу соціального устрою), переконання учнів у відносності будь-якої ціннісної ієрархії, будь-якого уявлення про необхідне, про істинне тощо; формування терпимості та толерантності по відношенню до інокультурного буття як інструмента міжнаціонального спілкування, переконання у недопустимості расистських, шовіністичних та націоналістичних проявів у будь-якій сфері культурного життя; вивчення демократичних цінностей, які є єдиною можливою системою цінностей, гарантом збереження розмаїття за умови рівності та вільного розвитку всіх культур". В. Подобед важливого значення у своїх дослідженнях надає формуванню полікультурної грамотності дорослих людей, зокрема педагогів, які будуть передавати свої знання молодому поколінню [24, с. 93-127].

ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА: ТЕОРЕТИКО-ПРАКТИЧНИЙ КОНТЕКСТ

В. Макаєв, З. Малькова і Л. Супрунова серед завдань полікультурної освіти виділяють наступні: глибоке та всебічне оволодіння учнями культурою свого народу, що є необхідною умовою інтеграції в інші культури; формування в школярів уявлення про різноманітність культур у світі та Росії, виховання позитивного ставлення до культурних відмінностей, що забезпечують прогрес людства та умови для самореалізації особистості; розвиток умінь та навичок продуктивної взаємодії з носіями різних культур; виховання учнів у душі миру, терпимості, гуманного міжнаціонального спілкування [19, с. 3].

Метою полікультурної освіти російські дослідники визначають: "формування людини, здатної до активної та ефективної життєдіяльності у багатонаціональному та полікультурному середовищі, яка володіє розвинутим почуттям розуміння та поваги до інших культур, вміє жити в мирі та злагоді з людьми різних національностей, рас, вірувань" [19, с. 6.].

Вважаємо за доцільне навести точку зору ще одного науковця з Росії – Г. Дмитрієва – щодо мети полікультурної освіти. У своїй монографії "Полікультурна освіта" він пише: "Мета полікультурної освіти – сприяти за допомогою школи та інших освітніх інститутів, сім'ї та громадських організацій створенню в Росії демократичної держави, яка характеризується: толерантністю поглядів, суджень людей; визнанням та розвитком культурного плюралізму в суспільстві; рівними правами, обов'язками та можливостями для всіх громадян; ефективною участю всіх і кожного у прийнятті рішень, які стосуються як особистого життя людини, так і суспільства; справедливістю всіх і кожного; свободою вибору; повагою до рішень більшості та захистом прав меншин; повагою до права вільного вибору людиною своїх культурних ідентичностей" [9, с.4-9].

Інший російський дослідник А. Белогуров стверджує, що в розвитку освіти важливо спиратися як на загальноцивілізаційні орієнтири, так і враховувати історично задану етнічну багатомірність соціуму. Саме в діалектиці "глобального" і "регіонального" в останнє десятиліття ХХ століття стала формуватися нова освітня політика, в основу якої закладаються ідеї полікультурності і поліконфесійності соціального простору.

Поряд з цим науковець визначає функції полікультурної освіти: філософсько-культурологічну, спрямовану на формування

ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА: ТЕОРЕТИКО-ПРАКТИЧНИЙ КОНТЕКСТ

етнічної самосвідомості особистості як складової частини планетарної свідомості; етико-гуманістичну, що враховує ідеї полікультурності суспільства й етики міжнаціонального спілкування, відображає з позицій гуманізму в змісті освіти і способах навчальної діяльності культурний досвід людства в його конкретних етнонаціональних формах; гуманітарно-гностичну, спрямовану на формування активного пізнавального інтересу до рідної та зарубіжної культур; рефлексивно-виховну, орієнтовану на сприйняття й усвідомлення важливості культурного різноманіття для розвитку особистості й прогресу цивілізації, становлення етичних уявлень і оцінок, пов'язаних з культурним плюралізмом, створення умов для перетворення їх у стійкі переконання і навички конструктивної гуманної поведінки; особистісно розвивальну, що передбачає розвиток інтересу людини до себе, системи потреб, установок, спрямованих на усвідомлення себе як особистості, суб'єкта етносу, громадянина держави, громадянина світу [4, с. 43-51.].

Питанням полікультурної освіти в Україні стали надавати великого значення лише на рубежі ХХ-ХХІ століть. До цього в радянському суспільстві, до якого належала Україна, офіційна ідеологічна доктрина базувалася на таких поняттях, як "інтернаціоналізм", "дружба народів". Вважалося, що в СРСР всі народи рівні, їх культури "процвітають", а національні або міжнаціональні проблеми в основному розв'язано; культура кожного народу Радянського Союзу є "національною – за формою, соціалістичною – за змістом". Метою "ленінської національної політики" було поступове зближення і в перспективі "злиття" національностей і народів СРСР. Проголошувалося, що в результаті такого "зближення" вже виникла "нова історична спільність людей – радянський народ". Реальні проблеми національно-культурної взаємодії ігнорувалися. На їх дослідження й обнародування існувала неофіційна заборона. Тільки в 90-х роках ХХ століття почали створюватися умови для кращого усвідомлення і розв'язання національно-культурних і освітніх проблем [2].

На сучасному етапі українськими науковцями розглянуто різні аспекти полікультурної освіти. Так, дослідження таких учених, як Л. Голік, Т. Клименко, М. Красовицький, Т. Левченко та ін., спрямовані на вивчення полікультурної освіти і виховання учнів

загальноосвітньої школи. Автори вважають, що організація і зміст навчально-виховного процесу, життя і діяльності школярів, взаємовідносин забезпечують ознайомлення з культурою народів, які живуть в одній країні, створення умов для встановлення між ними довіри і солідарності, уміння взаємодіяти [7, с. 3-4].

В. Болгаріна та І. Лощенкова стверджують, що полікультурною є така освіта, ключовим поняттям якої є культура як загальнолюдське явище; це спосіб допомоги особистості в подоланні шляху від засвоєння етнічної, національної культури до усвідомлення спільності інтересів народів у їх прагненні до світу, прогресу через культурний розвиток [5; 17].

У результаті вивчення феномену полікультурності українськими науковцями було встановлено, що полікультурна освіта – це одночасно набуття знань та відповідне виховання, передача більш точної та докладної інформації при повазі до груп меншин, подоланні упереджень та заохоченні терпимості, сприянні досягнень ідеалів демократії та плюралізму.

Узагальнюючи наведені тлумачення, можна визначити полікультурну освіту як таку, що сприяє формуванню в особистості готовності до активної діяльності в сучасному соціокультурному середовищі. А це передбачає, що особистість зберігає свою ідентичність, прагне до поваги та розуміння інших етнокультурних спільнот, вміє жити в мирі та злагоді з представниками різних расових, етнічних, культурних та релігійних груп.

У рекомендаціях до Концепції полікультурної освіти в Україні визначено її основні цілі: забезпечення законних прав та задоволення освітніх і культурних потреб національних (етнічних), мовних, культурних меншин; формування у молодих громадян України всіх національностей повноцінних уявлень про етнічне й мовно-культурне різноманіття сучасного українського суспільства та внесок різних етнічних груп та народів-сусідів у нашу історію й культуру, знань про мови й культури великих і малих народів, що населяють Україну, переконаності в цінності культурного різноманіття та плюралізму; виховання у представників усіх національностей взаємного розуміння, поваги й толерантності, здатності до міжетнічного й міжкультурного діалогу, віри в необхідність мирного розв'язання конфліктів та проблем; закріплення процесів "деколонізації свідомості" молодого покоління наших громадян усіх

національностей, подолання комплексів культурної меншовартості, другорядності власних культур стосовно культур колишньої радянської метрополії чи глобальних мас-культурних імперій; поєднання виховання лояльних, патріотичних громадян демократичної України із забезпеченням від того, щоб замість старої "москвоцентричної" моделі культурного світу запанувала нова, не поліцентрична, а етноцентрична модель національної культури й самосвідомості, за якої лише етнічні українці, їхня історія й культура отримали б упривілейоване становище, а інші групи спонукалися б до асиміляції [2].

Ми вважаємо, що ці положення можна взяти за вихідні для запровадження полікультурної освіти у вищому навчальному закладі, зокрема педагогічному. Адже саме педагог у межах своєї професії має донести до вихованців ідеї полікультурності.

3.2. Особливості професійної підготовки майбутніх соціальних педагогів до діяльності в полікультурному середовищі

На етапі реформування сучасної вищої школи виникла суперечність між рівнем традиційної підготовки майбутнього соціального педагога до професійної діяльності та новими вимогами суспільства до випускників цього профілю. Такі вимоги зумовлені необхідністю активного використання майбутніми фахівцями спеціальних знань та вмінь і розв'язання з їх допомогою нових соціально-педагогічних завдань. Серед цих завдань важливими є: налагодження позитивних стосунків між людьми у багатонаціональному соціумі, попередження етнокультурної маргінальності, профілактика міжетнічних конфліктів, виховання у юного покоління культури міжнаціонального спілкування, етнічної толерантності тощо. У зв'язку з цим сьогодні виникає необхідність спеціальної підготовки соціальних педагогів до роботи в поліетнічному середовищі. Зміст і методика такої підготовки лежать в основі полікультурної освіти майбутніх соціальних педагогів.

Сучасна соціально-педагогічна теорія і практика України свідчить про те, що у вирішенні нагальних проблем поліетнічного суспільства (етнокультурне відродження, позитивне міжнаціональне спілкування, віротерпимість, етнічна толерантність та інші) необхідна участь соціальних працівників (соціальні установи) та соціальних педагогів (освітні заклади), оскільки саме ці фахівці

постійно співпрацюють із представниками різних національностей (національні меншини, мігранти, біженці тощо), надають їм посилену соціальну допомогу, створюючи умови для соціальної адаптації у новому полікультурному середовищі та попереджаючи виникнення етнокультурної маргінальності й міжнаціональних конфліктів. Особливої актуальності набуває така робота в поліетнічному соціумі серед дітей та підлітків. Суть її полягає в психолого-педагогічній підтримці цих категорій дітей, їх соціально-педагогічному патронажі, соціальному супроводі сімей національних спільнот, мігрантів, біженців тощо.

На основі концептуальних підходів до полікультурної освіти, її сутності, принципів, функцій, змісту діяльності соціальних педагогів у полікультурному середовищі ми визначаємо полікультурну освіту майбутніх соціальних педагогів як складовий компонент їх професійної освіти, спрямований на засвоєння культурно-освітніх цінностей інших культур на основі знання культури своєї етногрупи, а також оволодіння спеціальними соціально-педагогічними технологіями, що дозволить реалізувати власний професійний потенціал у роботі з поліетнічним складом населення.

Розкриємо особливості професійної підготовки майбутніх соціальних педагогів до діяльності в полікультурному середовищі. У численних працях вітчизняних (Р. Вайнола, О. Безпалько, І. Зверева, А. Капська, Г. Лактіонова та ін.) та зарубіжних дослідників (В. Бочарова, М. Галагузова, Н. Кузьміна, А. Маркова, В. Сластьонін та ін.) розкрито важливі аспекти моделювання професійної підготовки педагога в цілому та соціального педагога зокрема. Наукові дані доводять, що модель підготовки спеціаліста будується з урахуванням майбутньої професійної діяльності, вимог суспільства до особистості й особливостей соціокультурного середовища. Проте на сучасному етапі відсутні соціально-педагогічні дослідження, які б розкривали специфіку діяльності соціального педагога в полікультурному середовищі та систему його дидактичної підготовки до здійснення такої діяльності.

На думку авторів посібника "Людина у полікультурному суспільстві", особливості полікультурної підготовки педагога випливають із полікультурності української вищої освіти, яку вони розуміють як систему навчання та виховання, за якої студенти здобувають теоретичні та практичні знання і навички у межах двох

ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА: ТЕОРЕТИКО-ПРАКТИЧНИЙ КОНТЕКСТ

або кількох типів культур, що розрізняються за своїми пізнавально-інформаційними, етносоціальними, етнопсихологічними, релігійно-конфесійними, мовними та іншими особливостями. Науковці вважають, що важливим завданням вищої освіти в Україні в цих умовах є: сприяти розвиткові цивілізованих міжнаціональних та міжкультурних стосунків, представляти розмаїття культур і сприяти їхньому розвиткові, стимулювати інтеграцію у суспільстві, протидіяти дискримінації і порушенню прав людини. Система вищої освіти має стати не лише рушійною силою культурного й інтелектуального розвитку молоді, а й засобом розвитку загальнодержавної ідентичності. Освіта у полікультурному суспільстві України сьогодні має формувати у студентів особливий спосіб мислення, що заснований на ідеях свободи, справедливості, рівності між людьми, пошани до прав і свобод всіх соціальних груп, спільнот, товариств. Цей міждисциплінарний процес має пронизувати всі навчальні програми, а не лише окремі курси, він повинен відображатися також у методах і стратегіях навчання [18, с. 11].

Ураховуючи напрацювання зарубіжних та вітчизняних дослідників із питань полікультурності та полікультурної підготовки педагогів, ми представляємо процес професійної підготовки майбутніх соціальних педагогів до діяльності в полікультурному середовищі як модель їхньої полікультурної освіти.

Означена модель передбачає структурно-функціональну єдність цільового, суб'єкт-суб'єктного, змістового, організаційного, технологічного та результативного компонентів, дієвість яких забезпечиться: полікультурною спрямованістю загальної мети навчально-виховного процесу та завдань на кожному етапі роботи; конкретизацією змістовного компонента професійної підготовки майбутнього соціального педагога з урахуванням специфіки діяльності в полікультурному середовищі; поєднанням традиційних та інноваційних підходів до підготовки фахівців в умовах педагогічного університету; сформованістю у суб'єктів педагогічного процесу етнічної толерантності як моральної якості, необхідної для діяльності у полікультурному середовищі.

У моделі полікультурної освіти майбутнього соціального педагога чітко представлені основні компоненти навчально-виховного процесу: цільовий, суб'єкт-суб'єктний, змістовий,

організаційний, технологічний та результативний. Усі компоненти взаємопов'язані й утворюють певну педагогічну систему, у якій реалізація загальної мети (цільовий компонент) посередництвом виконання суб'єктами цього процесу (суб'єкт-суб'єктний компонент) завдань, визначених у змістовому компоненті, на кожному етапі навчально-виховної роботи (організаційний компонент), дотримуючись принципів та застосовуючи доцільні форми, методи і прийоми (технологічний компонент), дозволить отримати кінцевий результат (результативний компонент) – готовність майбутнього соціального педагога до роботи у полікультурному середовищі.

Задля трактування готовності майбутнього соціального педагога до роботи у полікультурному середовищі вважаємо за необхідне розглянути дефінітивний ряд: готовність педагога до професійної діяльності, готовність педагога до полікультурної діяльності, готовність майбутнього соціального педагога до діяльності у полікультурному середовищі.

На сучасному етапі вивчення готовності педагога до професійної діяльності здійснюється за такими напрямками: створення професіограми вчителя; розробка змісту, форм і методів формування педагогічних умінь та навичок; конкретні напрямки діяльності вчителя; вивчення педагогічних умінь, необхідних для виконання різноманітних функцій учителя; визначення предметних компетенцій учителя тощо.

Аналіз наукової літератури свідчить про те, що до розуміння "готовності до педагогічної діяльності" вчені підходили по-різному. Так, В. Сластьонін вважає, що професійна готовність учителя до педагогічної діяльності визначається низкою властивостей і характеристик: психологічною готовністю, тобто сформованістю (з різним ступенем) спрямованості на педагогічну діяльність, установки на роботу в школі; науково-педагогічною готовністю, тобто певним обсягом знань (суспільно-політичних, психолого-педагогічних і спеціальних), необхідних для педагогічної діяльності; практичною готовністю, тобто наявністю сформованих на рівні, що вимагається, професійно-педагогічних умінь і навичок; психофізіологічною готовністю, тобто наявністю відповідних передумов для педагогічної діяльності та оволодіння певною вчительською спеціальністю, сформованістю професійно значущих якостей особистості; фізичною готовністю, тобто відповідністю стану

ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА: ТЕОРЕТИКО-ПРАКТИЧНИЙ КОНТЕКСТ

здоров'я і фізичного розвитку вимогам педагогічної діяльності та професійної працездатності [29, с. 79-84.].

Натомість Л. Кондрашова готовність до педагогічної діяльності подає як складне особистісне утворення, що містить ідейно-моральні та професійно-педагогічні погляди та переконання, професійну спрямованість психічних процесів, самовладання, педагогічний оптимізм, налаштованість на педагогічну працю, здатність до подолання труднощів, до самооцінки результатів праці, потребу в професійному самовихованні, що забезпечить високі результати педагогічної праці. У змісті готовності дослідниця виділяє такі компоненти: мотиваційний, морально-орієнтаційний, пізнавально-операційний, емоційно-вольовий, психофізіологічний, оцінний [13].

Г. Абросимова розглядає готовність за допомогою інтегративно-компонентного підходу, сутність якого полягає у виділенні компонентів певного виду діяльності, розгляді їх у єдності та взаємозв'язку, здійсненні процесу формування вмінь цієї діяльності як цілісного, інтегративного [1].

Вітчизняні дослідники (Л. Сохань, І. Єрмаков, Г. Несен та ін.), розглядаючи готовність як складову активної діяльності вчителя, визначають такі її структурні компоненти: мотиваційний (відповідальність за виконання завдань, почуття обов'язку); орієнтаційний (знання й уявлення про особливості та умови діяльності, її вимоги до особистості); операційний (володіння способами та прийомами діяльності, необхідними ключовими компетентностями); вольовий (самоконтроль, самооблізація, уміння управляти діями); оцінний (самооцінка своєї підготовленості й відповідність процесу розв'язання завдань оптимальним чином) [11].

Слід зазначити, що, вивчаючи проблему формування готовності майбутнього педагога до полікультурної діяльності, дослідники пішли шляхом визначення структурних компонентів цієї готовності. Так, розв'язуючи проблему підготовки майбутнього педагога до діяльності в полікультурному освітньому закладі, Л. Ткач визначає готовність до такої діяльності як інтегративне соціально-психологічне утворення особистості педагога, що характеризується фундаментальною загальною та професійною культурою, глибиною й гнучкістю педагогічного мислення; установками на співпрацю з дітьми; аналітико-прогностичними, конструктивними, організаторсько-

комунікативними вміннями. До структури цієї готовності, на думку дослідниці, входять такі компоненти: особистісно-аксіологічний, когнітивно-креативний, проєктивно-конструктивний та комунікативно-діяльнісний [31].

Готовність педагога до професійної діяльності в мультикультурному колективі учнів К. Нечаєва розглядає як інтегральну якість особистості, що характеризується високим рівнем знань про цю сферу соціальної дійсності, позитивним емоційно-ціннісним ставленням до особливостей різних культур, а також вмінням взаємодіяти з їх представниками. Сутність цього феномена полягає у взаємозв'язку внутрішнього (характер ціннісних ставлень педагога до особливостей та різноманітності різних культур та їх представників) і зовнішнього (спрямованість діяльності у поліетнічному колективі, що передбачає співпрацю та взаєморозуміння між його суб'єктами) як єдиного цілого в особистісній якості. Крім того, дослідниця наголошує, що означена готовність характеризується сформованістю сукупності компетенцій, що структуруються за сферами індивідуальності та особистості, які вимагаються особливостями діяльності в мультикультурному колективі [23].

На основі проведеного теоретичного дослідження ми визначаємо готовність майбутніх соціальних педагогів до діяльності в полікультурному середовищі як інтегроване утворення, представлене єдністю особистісного, когнітивного, операційно-процесуального, оцінно-рефлексивного, проєктивно-перспективного компонентів, що забезпечують у своїй взаємодії продуктивну полікультурну діяльність і творчу самореалізацію майбутнього соціального педагога.

Охарактеризуємо детальніше кожен із компонентів цієї готовності. У стрижневому системотворчому особистісному компоненті ми виділяємо підструктури: мотиваційна сфера, психологічні якості та педагогічні здібності особистості. Мотиваційна сфера особистості студента педагогічного університету передбачає стійку полікультурну спрямованість його інтересів і потреб, що виражається в усвідомленні суспільної значущості власної діяльності, прагненні займатись улюбленою справою, у спрямованості на досягнення позитивних результатів у поліетнічному середовищі.

ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА: ТЕОРЕТИКО-ПРАКТИЧНИЙ КОНТЕКСТ

Не менш важливою підструктурою є психологічні якості майбутнього педагога. Аналіз численних праць з цього питання (А. Маркова, В. Сластьонін, Г. Сухобська та інші) дав змогу нам виокремити психологічні якості особистості студента, які допоможуть йому здійснювати полікультурну діяльність під час навчання в університеті та після його закінчення. До них належать дві групи якостей: загальнолюдські (людяність, доброта, терпимість, гуманність, порядність, відповідальність, справедливість, емоційна щирість, позитивна я-концепція, повага до національних та релігійних почуттів людини, самокритичність, патріотизм) та професійні (загальна ерудиція, широкий культурний кругозір, наукова захопленість, любов до своєї професійної праці, потреба в самореалізації шляхом професійної діяльності, реалістичний і цілеспрямований підхід до життя, прагнення до самоосвіти та самовдосконалення, самостійність, активність, педагогічне цілепокладання, педагогічне мислення, педагогічна інтуїція, педагогічна імпровізація, педагогічна уява, педагогічна спостережливість, педагогічна рефлексія, педагогічна творчість).

Третім підструктурним елементом особистісного компонента є педагогічні здібності. Науковий інтерес у межах нашого дослідження становить класифікація педагогічних здібностей, запропонована І. Підласим [26, с. 242-272]. Ми вважаємо, що всі сім груп здібностей педагога можуть органічно проявлятися в ракурсі роботи соціального педагога у поліетнічному середовищі.

Так, організаторські здібності проявляються в здатності студентів організувати власну професійну діяльність у поліетнічному соціумі, спланувати роботу, підбити підсумки зробленого тощо. Дидактичні – у здатності добирати необхідну соціально-педагогічну технологію (соціально-педагогічна технологія роботи з мігрантами та біженцями, соціально-педагогічна технологія роботи з національними меншинами, соціально-педагогічна технологія попередження міжетнічних конфліктів) і професійно її застосовувати. Перцептивні – виявляються у здатності проникати в духовний світ клієнтів, визначати особливості їх етнопсихології з метою розвитку загальнолюдських цінностей та запобігання етнокультурній маргінальності. Комунікативні здібності проявляються у здатності встановлювати контакт та налагоджувати позитивні стосунки з клієнтами різних національностей. Сутєстивні

ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА: ТЕОРЕТИКО-ПРАКТИЧНИЙ КОНТЕКСТ

здібності полягають в емоційно-вольовому впливі на клієнтів. Дослідницькі – проявляються у здатності вивчати й об'єктивно оцінювати соціальну ситуацію поліетнічного регіону, у тому числі й конфліктну з метою її запобігання чи залагодження. Науково-пізнавальні здібності полягають у здатності засвоєння наукових знань у галузі етнокультури, етнографії, етнології, етнопсихології. Зауважимо, що ці здібності соціального педагога можуть проявлятися як в умовах роботи в школі, так і в інших соціальних установах.

Когнітивний компонент готовності майбутніх соціальних педагогів до діяльності в полікультурному середовищі включає засвоєні знання в галузі гуманітарних дисциплін. До означеного компонента ми відносимо дві групи знань: базові (філософські знання як теоретико-методологічна основа процесу навчання та виховання, знання сучасного передового соціально-педагогічного досвіду; мети і завдань соціально-педагогічної діяльності, технологій соціально-педагогічної діяльності; об'єкта та способів соціально-педагогічного впливу; технології здійснення педагогічного самоаналізу; способів педагогічного спілкування, прийомів взаємодії з дітьми та дорослими; прав і свобод людини й громадянина, реалізації їх у різних сферах життєдіяльності; основ української правової системи і законодавства, організації й функціонування судових і правоохоронних органів, правових та морально-етичних норм у сфері професійної діяльності; способів надбання, зберігання та передачі соціального досвіду, цінностей культури та інші) та спеціальні (полікультурні) – знання спеціальних технологій соціально-педагогічної роботи в поліетнічному середовищі.

Операційно-процесуальний компонент включає вміння: загальнопедагогічні (комунікативні, організаторські, діагностичні, прогностичні, сугестивні, перцептивні, рефлексивні, аналітичні, творчі) та спеціальні (професійно-прикладні), що уможливають якісну діяльність соціального педагога в полікультурному просторі.

Оцінно-рефлексивний компонент готовності майбутніх соціальних педагогів до діяльності в полікультурному середовищі передбачає наявність у студентів здатності усвідомлювати та оцінювати адекватність власних дій та форм поведінки в професійно значущих ситуаціях полікультурного характеру, що здійснюється за допомогою оцінки власної полікультурної готовності. Об'єктивне

усвідомлення майбутнім соціальним педагогом власної роботи та рівня полікультурної підготовленості, адекватна рефлексія стимулює його полікультурну самоосвіту і самовиховання.

Проективно-перспективний компонент об'єднує особливості особистісного, когнітивного, операційно-процесуального, оцінно-рефлексивного компонентів і дає змогу виявити потенційні можливості студента та їх проекцію на майбутню полікультурну роботу. Цей компонент передбачає ідеальний образ майбутнього соціального педагога як особистості й професіонала, прагнення до самовдосконалення, перехід на більш високий рівень.

Отже, готовність майбутнього соціального педагога до роботи у полікультурному суспільстві є якісним продуктом його полікультурної освіти і представляє собою єдність особистісного, когнітивного, операційно-процесуального, оцінно-рефлексивного, проективно-перспективного компонентів, що забезпечують у своїй взаємодії продуктивну полікультурну діяльність і творчу самореалізацію майбутнього соціального педагога.

3.3. Шляхи реалізації основних засад полікультурної освіти майбутніх соціальних педагогів у ВНЗ

Соціальний педагог – фахівець у галузі соціальної педагогіки, який досліджує та враховує в своїй діяльності особливості впливу соціального середовища на виховання й формування особистості, розробляє та реалізує систему заходів щодо оптимізації виховання особистості у соціокультурному просторі, невід'ємним компонентом яких є національно-культурні традиції [30, с. 3].

У Стандартах Національної Асоціації Соціальних Працівників (National Association of Social Workers, NASW) щодо культуральної компетентності у практиці соціальної роботи сказано: "Соціальні працівники чутливі до культурного й етнічного різноманіття і виступають проти дискримінації, гноблення, бідності та інших форм соціальної несправедливості" [39, с. 1]. Цю тезу можна розглядати як одну із вимог до особистості соціального працівника в цілому та соціального педагога зокрема, який працює у полікультурному середовищі.

Ідучи за К. Нечаєвою, Л. Ткач та іншими, ми визначаємо такі оптимальні шляхи реалізації основних засад полікультурної освіти майбутніх соціальних педагогів у виші: побудова педагогічного